

שערו" – לפרט את ראשו ואת זקנו" והרי אלו בכלל שאר השער הם. (16)

דתנו רבנן: "ראשו" מה תלמוד לומר! ? והלא בכלל שערו הוא, ולמה פירט הכתוב ואמר: "ראשו"?! ?

לפי שנאמר: "לא תקיפו פאת ראשכם" –

יכול אף כל מצורע בן שלא יקיף את ראשו א-ח אלא את שאר שערו בלבד, לפיכך תלמוד לומר: "ראשו" שהוא מיותר, כדי ללמד שהמצורע מקיף את ראשו, כי העשה דוחה את הלא תעשה. (1)

ותניא אידך: "ראשו מה תלמוד לומר! ? לפי שנאמר גבי נזיר: "תער לא יעבור על ראשו", יכול אפילו נזיר – בתוך מנין

ד"ה ולמ"ד.

1. א. מבואר בתוספות, שלפי הסלקא דעתין בגמרא, עיקר חידוש התורה הוא ש"הקפת כל הראש שמה הקפה", אבל לא בא הכתוב לחדש ש"עשה דוחה את לא תעשה" כי זאת ידענו ממקור אחר, ראה בדבריהם נו ב ד"ה לפי, וב"ארוזי הלבנון" שם אות ל.

ב. הקשו האחרונים [ראה "ארוזי הלבנון אות כד]: למה מותר לישראל להקיף את המצורע, והרי הקפת המצורע יכולה להתקיים על ידי קטן וגוי, [וכעין מה שכתבו התוספות, שאם לא היה איסור להיות "ניקף" על ידי גוי, היה צריך המצורע להיות ניקף על ידו], וכן קשה, איך מותר להקיף את הנזיר! ?

והביא בשם ה"אפיקי ים", דהניחא לרב אדא הסובר שאין המקיף חייב אם אין הניקף בר חיובא, אם כן כיון שנדחה הלאו אצל הניקף אף המקיף מותר, אבל לרב הונא תיקשי! ?

והביא בשם "בית הלוי", דזה לא מיקרי "אפשר לקיים שניהם" אם יכול להקיף על ידי אחר, כל שאין הוא עצמו יכול לקיים את המצוה, ראה שם.

ונראה מדבריו שלא הוקשה לו אלא משום שגבי המקיף "אפשר לקיים שניהם", ולכאורה יש להקשות: הרי המצוה מוטלת על המצורע ולא על אחר, ואיך ידחה הלאו של המקיף מפני מצותו של הניקף.

כך אסור לעשות מעשה הקפה, ולכן המקיף את הקטן חייב, ואף לכן הסמיכות נדרשת הן על הניקף והן על המקיף.

ב. כתבו התוספות: אף לרב אדא המקיש מקיף לניקף, וכל שאין הניקף חייב אף המקיף אינו חייב, מכל מקום אין אומרים: כל שאין המקיף חייב וכגון גוי אשה וקטן אף הניקף אינו חייב, ויהא מותר להיות ניקף מהם; כי ההיקש אינו אלא לומר שכל מי שאינו בכלל עיקר פשט הפסוק דהיינו ניקף, אף אינו בכלל מקיף, אבל לא מסתבר להקיש ולומר: כל מי שאינו בכלל מקיף שהוא אינו בכלל עיקר פשט הפסוק, אף אינו בכלל ניקף, [ולפי מה שנתבאר באות א מבוארים דבריהם היטב].

והוכיחו כן המבואר בהמשך הסוגיא שהעשה של תגלחת מצורע דוחה לאו של הקפה, ואם אין איסור להיות ניקף מגוי אשה וקטן, למה ידחה, והרי אפשר שיהיה ניקף על ידם.

וב"ארוזי הלבנון" אות כז הביא אחרונים שהקשו, איך יגלח על ידי גוי או אשה, והרי תגלחת המצורע נעשית בכהן, וראה מה שהביא שם.

16. בשמועה הבאה מפלגת הגמרא בכיבור שתי ברייתות שנזכרו גם לעיל דף מ ומא, וביבמות דף ה, "ומוחלפת השיטה בכל הני תלת דוכתי", כלשון ה"ק"ן אורה" נח א סוף

נזירותו — כשהוא מצורע כן, שלא יקיים מצות תגלחת המצורע⁽²⁾ — כדי שלא לעבור לאו זה, היות ומצטרף אליו עשה ד"קדוש יהיה גדל פרע שער ראשו", ואין עשה דוחה את לא תעשה ועשה —

לפיכך תלמוד לומר: "ראשו" שהוא מיותר, כדי ללמד שאף הנזיר המצורע מגלח את ראשו בתער.⁽³⁾

מאי לאו תנאי היא, כלומר: האם לא מוכרח שיסוד מחלוקת הבריות אם "ראשו" מלמד על דחיית לא תעשה ועשה או דחיית לא תעשה בלבד, הוא בדין "הקפת כל הראש"?!?

כי למאן דאמר ד"ראשו" מרבה את תגלחת הנזיר האסורה בלא תעשה ועשה, הוא משום דקפבר:

"הקפת כל הראש לא שמה הקפה", והיות שיכול הוא להקיף בדרך זו, הרי ודאי שלא התירה התורה למצורע להקיף באיסור דהיינו: בהקפת הפאות תחילה, ובהכרח דכי אתא קרא ד"ראשו" — לנזיר מצורע ולמידחי את לא תעשה ועשה של תגלחת הנזיר, ולא ללאו בלבד.

ואידך — הסובר ש"ראשו" מרבה הקפת הראש האסורה בלאו בלבד — סבר:

"הקפת כל הראש שמה הקפה" ובכל אופן שיגלח יעבור על איסור, ולכן יש לנו לומר דכי אתא קרא רק למידחי לאו גרידא [לאו בלבד] ולהשמיענו ש"הקפת כל הראש שמה הקפה"⁽⁴⁾ אבל לדחות לאו ועשה לא נשמע מ"ראשו".

אמר דחה רבא:

לא, דכולי עלמא — ואף לדעת הסובר ש"ראשו" בא להתיר הקפה — "הקפת כל הראש לא שמה הקפה", ולא בא הכתוב להתיר לגלח את ראשו בדרך של הקפת כל הראש ולהשמיענו שהקפת כל הראש שמה הקפה —

וכי אתא קרא — לדעתו — לכגון שהקיף תחילה את פאותיו ולבסוף גילח את שאר השערות שבראשו, כלומר: להתיר לו אם ירצה לגלח שלא בדרך הקפת כל הראש, דהיינו להקיף תחילה את פאותיו ושוב לגלח את ראשו —

ולחדש בא הכתוב: כיון דאילו גלחיה בחד זימנא לא מיהייב — כי הקיף ולבסוף גילח

2. שאינה נעשית אלא בתער, כמבואר לעיל מ א.

3. ובסוף הסוגיא [נח ב] מתבאר, במה שונה "לא תעשה ועשה" דנזיר משאר לא תעשה ועשה שאינם נדחים מפני עשה.

עוד יתבאר שם, שאף התנא הלומד מ"ראשו" להקפת כל מצורע, מודה שהנזיר מגלח את ראשו, ושם מתבאר המקור לזה.

4. כן כתבו התוספות שלפי הסלקא דעתין

הכתוב בא לחדש ש"הקפת כל הראש שמה הקפה" ולא ש"עשה דוחה לא תעשה", ראה דבריהם בד"ה לפי, וכן מפורש בדבריהם לעיל מא ב ד"ה ואי.

אבל הרא"ש משמע שמפרש כפשוטו, שהפסוק בא לחדש שעשה דוחה את לא תעשה, אבל "הקפת כל הראש דשמה הקפה" סברא היא לדעת הסובר כן, וראה מה שביאר ב"ארזי הלבנון" אות ל.

רצינו לפרש, שנחלקו התנאים בדין "הקפת כל הראש":

רבולי עלמא "הקפת כל הראש שמה הקפה" ומסברא בעלמא ולא נצרך כתוב ללמדנו זאת, דכי אטו משום שהוסיף לגלח לא יתחייב על הפאות.

ובכך נחלקו: מאן דסבר "ראשו" מלמד על דחיית לאו לבד, סובר שכאן חידשה לנו התורה ש"עשה דוחה את לא תעשה"; (7) ומאן דסבר "ראשו" מלמד על דחיית לא תעשה ועשה, סובר ש"עשה דוחה לא תעשה" נלמד ממקום אחר, כדמפרש ואזיל, ובהכרח שהכתוב בא לחדש שבנזיר מצורע נדחים אף לא תעשה ועשה.

ומפרשת הגמרא: **ומאן דמוקים לקרא למיירחי לא תעשה ועשה** [והתנא המפרש את "ראשו" שהוא מלמד: עשה דוחה לא תעשה ועשה], **לאו גרידא** שהוא נדחה מפני עשה **מנליה** [מנין לו]! ? יליף מקרא ד"גדילים" —

דאמר קרא: "לא תלבש שעטנז צמר ופשתים יחדיו. גדילים תעשה לך על ארבע כנפות כסותך אשר תכסה בה" —

נמי לא מיחייב, (5) כלומר: חידוש התורה הוא: אף על פי שאין דחיית הלאו נצרכת לקיום העשה שהרי יכול לגלח ב"הקפת כל הראש" המותרת, בכל זאת מותר לגלח אף בדרך זו שהיא אסורה.

ובזה הוא שנחלק התנא הסובר ש"ראשו" מלמד על דחייתם של עשה ולא תעשה בתגלחת נזיר מצורע, כי לדעתו, ודאי לא התירה התורה הקפה כשיכול לקיים את מצות התגלחת בהיתר, ובהכרח שלתגלחת נזיר בא הכתוב, ולדחות לא תעשה ועשה.

ותמהינן: **ומי כתב קרא הכי**, כלומר: וכי יש לומר שבא הכתוב לדחות לאו של הקפה, כשיכול לקיים את העשה דתגלחת בהיתר! ?

והאמר ריש לקיש: כל מקום שאתה מוצא עשה ולא תעשה, אם אתה יכול לקיים את שניהם מוטב, ואם לאו יבוא עשה וידחה את לא תעשה, ואם כן היות ויכול הוא לקיים את שניהם — וכגון שיגלח תחילה ואחר כך יקיף, שהיא הקפת כל הראש ואין שמה הקפה — אין עשה דתגלחת המצורע דוחה את הלאו! ? (6)

אלא דוחה הגמרא באופן אחר את אשר

5. כהברייתא השניה שחלוקה בסברא זו עצמה, וכפי שנתבאר.

7. ואם תאמר: האיך נלמד מכאן לכל התורה כולה שעשה דוחה את לא תעשה, והרי לאו של הקפה אינו שוה בנשים [כיון שאינם בהשחתת זקן, וכל שאינו בהשחתה אינו בהקפה], ואולי אין דוחה עשה אלא לאו שאינו שוה בכל! ? ביארו התוספות בד"ה והאי, שהיות ואפילו כשיש לאו ועשה הרי הם נדחים מפני עשה

5. לשון הגמרא מגומגם מאד, והתוספות שלא פירשו כלום בזה, נראה שלא היו גורסים את זה כלל; אך ראה מה שהביא ב"ארזי הלבנון" אות לא.

6. כלומר: אם כדבריך, נלמד מכאן לכל מקום שאפשר לקיים את שניהם שהעשה דוחה את הלאו, ודלא כריש לקיש; וצריך לפרש דפשיטא לגמרא שלא נחלק אדם על דברי ריש לקיש, שאם לא כן יש לומר דריש לקיש סבירא ליה

ותניא: לכך נסמכה פרשת ציצית לפרשת שעטנז כדי ללמד: **לא תלבש שעטנז, הא גדילים תעשה לך מהם,** כי העשה של ציצית דוחה את הלאו ד"לא תלבש שעטנז"⁽⁸⁾.

מוסיפה הגמרא ומפרשת: **ומאן דנפקא ליה — שעשה דוחה את לא תעשה — מ"ראשו", מאי טעמא לא נפקא ליה מגדילים [למה אין הוא לומד משם]?!?**

אמר לך התנא של אותה ברייתא: סמיכות פרשת ציצית לאיסור שעטנז **לכדרבא הוא דאתא** [ללמד את דינו של רבא היא באה]!

דרבא רמי [הקשה סתירת הפסוקים]:

כתיב בפרשת ציצית: **"ונתנו על ציצית הכנף** [פתיל תכלת]", ומשמע שיתן ממין **כנף,** כלומר: מכל מין שיהא הכנף עשוי, מאותו מין יעשה לו ציצית, ואם עשה את הכנף משירים כלך וסריקין, אף את הציצית יעשה מאותו מין.

ומאידך **כתיב** "לא תלבש שעטנז [צמר ופשתים יחדו]. גדלים תעשה לך", ומסמיכות הפרשיות יש ללמוד שיתן ציצית של צמר או פשתים דוקא, ואפילו אם היה הכנף ממין אחר —

הא כיצד יתקיימו שני מקראות הללו:

ציצית של **צמר ופשתים** הרי הם פוטריין את הטלית מחיובה **בין במינן** [בין שהיה הכנף מאותו מין] **בין שלא במינן** —

ואילו **שאר מינן,** רק **במינן** הן פוטריין היות והוא "מין כנף", אבל **שלא במינן** [כשהכנף אינו מאותו המין] **אין פוטריין.**

מוסיפה הגמרא לפרש את שיטות התנאים של שתי הברייתות; ושואלת:

והאי תנא דמפיק ל"ראשו" ללאו גרידא [ללאו לבד, דהיינו שהכתוב מדבר בהקפת הראש שבכל מצורע], הרי תיקשי על דבריו: האיך נלמד מכאן שבכל מקום עשה דוחה את לא תעשה, והרי איסור הקפת הראש אינה "שוה בכל", שהנשים אינן אסורות בו,⁽⁹⁾ ומנין שאף לאו השוה בכל — שהוא חמור יותר — הרי הוא נדחה מפני עשה?!?

ובהכרח טעמו הוא משום שבאיסור שאינו שוה בכל הרי נדחים מפני עשה אף לא תעשה ועשה [כדמפרש ואזיל] וכל שכן לאו לבד, ואם כן: אם אינו ["ראשו"] ענין ללאו שאינו שוה בכל דזה הרי פשיטא, תנהו ענין ללאו השוה בכל שאף הוא נדחה מפני עשה.⁽¹⁰⁾

ומבארת הגמרא את המקור לזה: **דאתי עשה**

שעטנז.

9. כי כל שישנו בהשחתת זקן ישנו בהקפה, ונשים שאינן בלאו דהשחתת זקן אף אינן בהקפה, וכמבואר לעיל נז ב.

10. נתבאר על פי התוספות, ומשום שהוקשה להם: מנין שלדעתו אכן עשה דוחה את לא

כשאינם שוים בכל - וכפי שהגמרא מוכיחה בהמשך - אם כן בהכרח שפסוק זה ד"ראשו" אם אינו ענין ללאו לבד שאינו שוה בכל, תנהו ענין ללאו השוה בכל שאף הוא נדחה מפני עשה.

8. ראה תוספות כתובות מ א ד"ה מילה, שביארו באיזה אופן דוחה מצות ציצית את איסור

ומאחר שהביאה הגמרא ברייתא דדרשנין מ"זקנו" ללא תעשה ועשה דהשחתת זקן, מקשינן לשיטת התנא של הברייתא השניה:

ומאן דמפיק ליה ל"ראשו" לעשה ולא תעשה דנזיר שהם נדחים מפני העשה, לילף מ"זקנו", ויאמר: כשם שלאו ועשה של השחתת זקן נדחים, כך נדחים הלאו והעשה של איסור גילוח בנזיר, ולמה לי "ראשו"?!?

ומשנינן: וליטעמיך, לסברתך שאתה בא להשוות את הלאו ועשה של נזיר ללאו ועשה של כהן, וללמוד שכשם שאלו נדחים אף אלו — הלוא תיקשי לך:

הא דקיימא לן בעלמא [מה שמקובל בידינו בכל מקום]:

דלא אתי עשה ודחי את לא תעשה ועשה — ב-ח אמאי?! לילף מכהן מצורע דדחי עשה אף לא תעשה ועשה, וכשם שהם נדחים אצלו?!?

ודחי את לא תעשה ועשה שאינם שוים בכל וכגון שאינם בנשים — מנלן?

ומפרשינן: נפקא ליה — ללאו ועשה שאינם שוים בכל שהם נדחים מפני עשה — מ"זקנו", דתניא:

"זקנו" מזה תלמוד לומר, והלא כבר נאמר "יגלח את כל שערו":

לפי שנאמר לכהנים: "ופאת זקנם לא יגלחו", ויכול אפילו כשהכהן הוא מצורע — בן, שלא יגלח את זקנו מפני שהוא אסור בלאו ועשה להשחית את זקנו, (11) לפיכך תלמוד לומר במצורע "זקנו", כדי לרבות את המצורע הכהן שיגלח את זקנו.

הרי למדנו שלאו ועשה שאינם שוים בכל כהשחתת זקן שאינה בנשים, הרי הם נדחים מפני עשה. (12)

תעשה ועשה עד שאנו שואלים "מנא ליה"; ונמצא לפי דבריהם שכבר ידעה הגמרא מסברת "אינו שוה בכל", וראה בזה בהערות בהמשך הסוגיא, דבפשוטו משמע שעדיין לא ידעה הגמרא סברא זו.

ואולם הרא"ש פירש את המקור ל"עשה דוחה את לא תעשה" בכל התורה באופן אחר, דלכולי עלמא המקור הוא מציצית, ועד כאן לא אמרנו שהסמיכות באה ללמד את דינו של רבא בלבד, אלא כל עוד שלא ידענו מקור כלל לעשה שהוא דוחה את לא תעשה, אבל אחר שלמדנו שהעשה דוחה את לא תעשה שאינו שוה בכל, שוב מסתבר לפרש את הסמיכות שהיא באה ללמד שעשה דוחה את לא תעשה בכל מקום.

11. שכן נאמר בכהנים בפרשת אמור: "ופאת זקנם לא יגלחו", ונאמר שם בכהנים "קדושים יהיו לאלהיהם", ונכלל בזה גם איסור השחתת זקן.

12. נתבאר על פי התוספות לעיל מ ב בד"ה ומאי, ותוספות לקמן נח ב ד"ה הר"ף, ולא פירשו משום שאין מוזהרים בו אלא הכהנים,

ואולם הרא"ש פירש את המקור ל"עשה דוחה את לא תעשה" בכל התורה באופן אחר, דלכולי עלמא המקור הוא מציצית, ועד כאן לא אמרנו שהסמיכות באה ללמד את דינו של רבא בלבד, אלא כל עוד שלא ידענו מקור כלל לעשה שהוא דוחה את לא תעשה, אבל אחר שלמדנו שהעשה דוחה את לא תעשה שאינו שוה בכל, שוב מסתבר לפרש את הסמיכות שהיא באה ללמד שעשה דוחה את לא תעשה בכל מקום.

ולפי שיטתו שאלת הגמרא היא: מנין שנזיר מצורע מגלח את ראשו, ראה בדבריו; אלא